

Miljenko Svetislav
Jergović Basara

TUŠTA I TMA

Copyright © 2014, Miljenko Jergović i Svetislav Basara
Copyright © ovog izdanja 2014, LAGUNA

Na koricama: Atanasijus Kirher, Vavilonska kula, 1679
(Biblioteka Univerziteta u Hajdelbergu)

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

TUŠŤA I TMA

SADRŽAJ

Stara pisma	9
Zima	59
Proleće.	137
Leto	203
Jesen	423
<i>O autorima</i>	481

STARA PISMA

21. 9. 2010.

Ej, Basara dragi, dođe vrijeme da se mejlišemo!

Ja sam, zasad, ako se ti ne pobuniš, ili ukoliko ugovarači ovoga epistolarnog randevua nemaju nešto protiv, da se dopisujemo u attachmentu (ili u pritivku – kako glasi jedna od uspjelijih hrvatskih novoriječi). Naime, malo mi na živce ide žanr otvorenih mailova, njihov reducirani pravopis, pisanje svake riječi početnim malim slovom, pa onda one neke usiljene engleske skraćenice – btw i slično. Ako otvoreni mail ne pišeš po tim i takvim pravilima, osjećaš se malo blesavo, kao da si na punk koncert došao u smokingu pa ti se čini da te svi gledaju. Attachment je nešto drugo: sve što u njega priviješ je kao u pravom pismu. Na neki način postoji i koverta koju lizneš i zalijepiš.

Inače, mislim da se pretjeruje s insistiranjem na tome da je kompjuterski ekran nešto dramatično promijenio u pisanju ili dopisivanju, ili da je, ne daj Bože, priprijetio civilizaciji knjige nestankom. Niti će novine prestati da izlaze, niti će web portali ikada nadomjestiti ono što je odštampano na papiru, a nešto ne vjerujem – koliko god iz Amerike stizale takve vijesti – da će elektronska knjiga zamijeniti pravu, jer da će biti kao prava. Da, vjerojatno se, u vrijeme kada je izmišljena mikrovalna rerna (uz atomsku bombu jedan od dva najmonstruoznija izuma u povijesti čovječanstva), nekome moglo učiniti kako je normalnoj rerni došao kraj, ali nakon prvog ushita i početnog konzumerističkog entuzijazma, sve se vratilo na staro. Zašto? Pa zato što mikrovalka, kao ni elektronska knjiga, suštinski ništa ne mijenja u ljudskome životu, osim što je hrana koja iz

nje izlazi bljutavija. Meni se čitanje s elektronskog čitača čini samo bljutavijim, a sve drugo ostaje isto. E, da, imat ćemo više mjesta u stanovima jer će cijela kućna biblioteka stati u mikrovalku. Ali šta će nama sav taj prostor i kako se – kad ti se nešto čita – po hrbatima traže knjige u mikrovalki?

Elektronska pisma, tojest mailovi, ipak se u tri stvari razlikuju od papirnih pisama. Prva: nemoguće ih je namirisati ružinim uljem ili pokapati paradajz čorbom. Druga: nema poštanske marke. I treća: stižu odmah. Prve dvije stvari su poetične i literarno potentne: zgodno je, recimo, zamišljati buduće dugo i žalosno izumiranje filatelije i filatelista. Ali treća je razlika suštinska. Pismo je pismom činilo – zakašnjenje. Dilej od po nekoliko mjeseci, tokom kojeg bi se štošta mijenjalo, ljudi su starili, razbolijevali se, razvodili od žene, selili... Ili bi, uslijed protoka vremena, nalazili jedni druge u posve različitim raspoloženjima. Mail stigne odmah, pa se čovjek ne stigne ni oneraspoložiti.

Mi još uvijek pripadamo generacijama koje imaju živo epistolarno, PTT iskustvo. Ne znam jesi li ti bio u vojsci, ali ja sam se od augusta 1984. do septembra 1985, iz Knina i sa Lastova, dopisivao s barem dvadesetak školskih drugova i rođaka, pa s majkom, ocem, bakom... Kao da je od tada do ovoga mog maila prošlo cijelo stoljeće. Vjerojatno i jest. Vjerojatno moj prenosni kompjuterčić ima snagu najjačeg Pentagonovog računala iz augusta te 1984.

Živio!

m

22. 9. 2010.

Dragi Miljenko, dođe vreme, zaista!

Saglasan sam da se dopisujemo pomoću attachmenta/pri-tivaka. Nemam baš puno razumevanja za ortografiju, poetiku i estetiku e-maila i sms-a. Imam utisak da su ti mediji

---

smišljeni da bi se dokrajčila pismenost, mada pismenosti i pre njih nije najbolje išlo. Dakle, nepismenost bi preovladala u svakom slučaju; ima jedna mnogo gora stvar u vezi sa tehnologijama momentalnog opštenja. Nešto od toga si i pomenuo u svom pismu. Trenutnost nam se, naročito s početka, čini jako dobrom – većina zauvek i ostane u tom uverenju – ali ta momentalnost na neki način „sužava“ vreme. Izgubili su se oni periodi između ubacivanja pisma u poštansko sanduče, njegovog putovanja, prispeća na adresu, čitanja, koncipiranja i pisanja odgovora. Nije to mali gubitak. Čitav taj proces – ti-meni-napišeš, ja-pismo-pročitam-i-odgovorim – znao je da potraje nekoliko dana. I više, ako se u dopisivanje umetnu državni praznici. Sada je sve to koprimirano unutar par sekundi. Virilio taj „višak“ vremena naziva „mrtvo vreme“. Sve se uradi za par sekundi i posle više nema šta da se radi. Svojevremeno sam mislio da Virilio preteruje, ali danas kada je stvar uzela maha, mislim da je potpuno u pravu. Svi osećaju prazninu nastalu optoelektronskim zagađivanjem svetlosti i kompresijom vremena. Imamo mnoštvo sredstava za komunikaciju, a tako malo komunikacije.

Opštenje se, nekako, izgubilo u medijima. Ali delim tvoje mišljenje da će knjige i novine opstati. Stare tehnologije uvek opstaju. Danas imamo elektronsko ratovanje i „pametne“ bombe, ali za svaki slučaj još uvek se duži i bajonet. Konačno, konzerva se ne može otvoriti bombom, ma koliko pametna ona bila. E sad, šta će se pisati – to je sasvim drugo pitanje. Upitan šta misli o kraju vremena (o apokalipsi), Žan-Klod Karijer je rekao otprilike ovo: „Ne znam za kraj vremena, ono što primećujem jeste kraj brojnih gramatičkih vremena.“ To je ono što me pomalo brine. Rečnici su sve bogatiji, gramatika sve siromašnija. Sa tendencijom da je manična upotreba e-mail i sms skraćenica koje pominješ i korišćenje brojki umesto slova (na primer: 4 u, 2 u – for you, to you) dodatno osiromaše. Čak i

aorist – koji se odnosi na zbivanja od pre par sekundi – nestaje iz svakodnevne upotrebe. Pluskvamperfekat da i ne pominjem. Mi se još možemo pravdati Vukovim lingvističkim zulomom, ali u Francuskoj nije bilo Vuka, a francuski – kako vidimo – pati od iste bolesti. Kao da sve ide ka dvodimenzionalnosti, ka svođenju svega na interface.

Naravno, svi vidovi otpora takvom razvoju stvari apsolutno su besmisleni. Poklonici kulta penkala rođena su braća onih engleskih *ludista* koji su pokušavali da zaustave vreme razbijanjem mašina. Paradoksalno, svi pokašaji da se vreme zaustavi – a na Balkanu je zaustavljanje vremena državna politika – završavaju njegovim ubrzavanjem.

Nas dvojica ne moramo toliko žuriti.

B.

Dragi Basara!

Nisam se nekoliko dana javljao jer sam u međuvremenu bio u Beogradu. Pa iako sam uza se imao kompjuter, nisam se mogao natjerati da sjedim u hotelskoj sobi i pišem pisma. Vjerovatno bih se morao dovesti u stanje krajnjeg očajja, ili neke gadne životne ugroženosti, pa da to činim. Pisanje pisma za onim nikad previše korištenim pisaćim stolom kakav postoji u svakoj hotelskoj sobi, žanr je devetnaestoga i početka dvadesetog vijeka. Kasnije se počelo telefonirati.

Inače, kada sam kod tog pisaćeg stola – u jednoj od njegovih ladica, ako ne u noćnom ormariću do uzglavlja – u tolikim se hotelima širom Europe, i u skoro svakome u kojem sam bio u Hrvatskoj, nalazi Biblija. U pravilu, to je i jedina knjiga u sobi. Izdavač je uvijek isti: neka fantomska fondacija s Novog Zelanda, koja štampa Knjigu u desetinama prijevoda i svu nakladu poklanja hotelima u pojedinoj zemlji. Prema toj hotelskoj Bibliji

---

osjećao sam otpor otkada sam je prvi put vidio, a bilo je to već 1990, u jednome splitskom hotelu. Među svim tim praznim ormarima s tek dvije-tri zvečeće vješalice, u ladicama koje ničemu ne služe, osim da čovjeku pokažu kako se nalazi na mjestu koje nije ispunjeno životom i stvore mu iluziju kako prije njega nije bilo drugih gostiju, Biblija mi je djelovala sablasno. Pa još objavljena na Novom Zelandu.

U posljednjih desetak godina postalo je moderno govoriti o vjerskom fundamentalizmu. Naravno, obično se misli na islamski fundamentalizam. Ili se tako misli iz naše geografske i geostrateške više negoli civilizacijske perspektive. Ali svejedno o kojim i čijim fanaticima mislimo, jer princip je uvijek isti. Nema u našem svijetu ničega što je tako opasno kao ljudi jedne knjige. I ništa nije tako eksplozivno kao jedna knjiga. Nije važno o kojoj je knjizi riječ, o Bibliji, Kuranu ili o *Doživljajima mačka Toše* Branka Ćopića. Jedna knjiga je predcivilizacijsko stanje, jer svaka civilizacija počinje s drugom knjigom. A u toj prvoj, ukoliko se u njoj ne nađe razlog za bijeg u drugu, uvijek postoji jasan nagovor na ubijanje. Opet kažem, svejedno o kojoj je knjizi riječ.

Strah me hvata od hotelske Biblije kao metafore predcivilizacijskoga stanja. Ali srećom, rečena novozelandska fondacija očitó još uvijek nije sklopila dogovor sa srpskim partnerima, pa nisu izdali srpsko izdanje svoje knjige, ili možda imaju neki problem s pravoslavljem. Kako god bilo, svaki put mi je lakše kada u ladicama svoje beogradske hotelske sobe ne nađem ništa.

Spominješ dokidanje glagolskih vremena u jeziku, aorist i pluskvamperfekt. Da, bješe toga, tih vremena, u Svetome pismu itekako, pogotovu u boljim i bogatijim starijim prijevodima. Vjerojatno i zato što je nekadašnjim ljudima bilo važno nijansiranje prošlosti. Danas je prošlost došla na zao glas. Tko se njome bavi mora da je nazadan. Budućnost je sve. Tako je i svaki govor, i svako pisanje o prošlosti, u kojem se ne koristi

isključivo politički korektni perfekt, stilski i na svaki drugi način sumnjivo, pa zvuči krajnje ceremonijalno. Možda bi trebalo pokrenuti ekološku inicijativu za spas pluskvamperfekta, aorista i prošlih vremena.

Zanimljivo, nakon svake diktature i svakoga protunarodnog režima – a mi smo, s obje obale Dunava i Drine – nekako na izlasku iz jednoga takvog doba, pokrene se poneka hajka protiv prošlosti. Kao, loši i samovoljni narodni vladari bili su okrenuti prema prošlosti, a naša je imperativna dužnost da se vratimo budućnosti! Ali to nije istina! Fašizam i nacionalsocijalizam, kao i svi njihovi derivati, bili su opsjednuti budućnošću i beskrajem vremena koje će tek doći. Što je komunizam bio tvrdi i zadržati, to je snažnije insistirao na svijetloj budućnosti. Njima do prošlosti nije bilo stalo. Tuđman i Milošević također su, svaki na svoj način, bili ljudi budućnosti. I nikakvu prošlost oni nisu priznavali, osim mitološke, dakle one koja se nije dogodila. One koja biva derivirana iz jedne knjige.

Pozdravljam te!

m

Dragi Miljenko,

Vidiš da se slučaj umešao, pa je razmena naših pisama potrajala taman onoliko koliko i da smo koristili poštu. Neće to, bojim se, ići tako. Umešaće se redakcija, pa ćemo morati da se uklopimo u rokove. Govoriš o fundamentalizmima. U fokusu pažnje su oni povezani sa religijom i terorističkim akcijama, ali zapravo kraj XX veka – pretpostavljam da će i u XXI veku biti tako – obiluje fundamentalizmima. Šta reći o fundamentalizmu provoda i zabave, recimo? Neprekidni dvadesetčetvoročasovni programi televizija takođe su neka vrsta fundamentalizma. Ja bih moderni fundamentalizam definisao kao potrebu da se

---

čitavo vreme ispuni jednim sadržajem, svejedno da li se on sastoji od verskih dogmi ili zabavnih programa. Na svakoj od televizija, po završetku emisije, na ekranu se pojavi voditelj ili voditeljka i vragolasto kaže: „Ostanite sa nama.“ *Ostanite sa nama, budite sa nama* – to je sama suština fundamentalizma. Mada je neprestano povezuju sa usponom tehnologija i ideologija – to je veoma stara priča; to je regresija na plemensku zajednicu, na idolopoklonstvo. Religija je medij, posrednik između ljudi i nebesa; kada religija postane *religija*, sama sebi svrha, kada se apsolutizuje, neminovno sledi profanacija svega i svačega i sledstveno opadanje svih nivoa.

Šta reći o fundamentalizmu feminizma i rodne ravnopravnosti? Često su me ovde optuživali za mačizam zbog sasvim utemeljene kritike feminizma. Dame su, pretpostavljam, smatrale da bih ja uveo čadore ili zabranio ženama pravo glasa i mogućnost obavljanja „muških“ poslova. Što je budalasto. Ja sam, zapravo, branio žene. Jer, pazi: žena ne može biti više žena nego što jeste, „apsolutna žena“ je totalitarni projekat, Jednako sam ponavljao: žena – to je polovina fenomena čovek. Inisistiranje na izdvajanju, na apsolutizaciji ženskosti, zapravo vodi u dehumanizaciju. Uostalom, preteruje se sa potenciranjem razlika između muškog i ženskog. Ima ih, naravno, ali ne više nego što je potrebno za ljubavne igre i za razmnožavanje. Muškarac i žena su kao alfa romeo i alfa đulija. Feministkinje bi da stvar prikažu ovako: muškarac je alfa romeo, a žena je kosmički brod.

I tako vidimo da fundamentalizmi u nameri da zavedu nekakvo čvrsto jedinstvo uvek unose razdor. Bilo to među polovima, bilo među državama. Uvek kada razmišljam o totalitarizmima, prisetim se mudre rečenice Nikolaja Berđajeva: „Svako jedinstvo koje nije u Hristu, jedinstvo je u Antihristu.“ Islamski fundamentalizam postoji i opasna je pojava, ali teško je ne steći utisak da postoji i američki fundamentalizam. Mudžahedini bi da čitao vreme ispune uništavanjem Velikog Satane, a Amerika,

sa druge strane, čitavo vreme ispunjava borbom protiv fundamentalizma i sistemom nadzora koji preti da nanese više štete nego terorističke akcije. Aerodromi su prava slika takvog stanja stvari. Nekada bezbrižna mesta na kojima su započinjala vesela putovanja, sada su pretvorena u tiha bojišta na kojima vlada permanentno vanredno stanje.

Pozdrav,

Bas

Dragi Basara!

Razumijem tvoje probleme s feminizmom – ili s jednim oblikom feminizma – iako drukčije o tome mislim. Mi živimo u takvim društvima u kojima feministički fundamentalizam, čak i kada ga ima (a ima ga, recimo, kada neke žene na svoje kulturne ili političke skupove, što je u Zagrebu uobičajeno, zabranjuju ulaz muškarcima), ne predstavlja nikakvu prijetnju bilo čijoj osobnoj ili kolektivnoj slobodi. Kao ni ekološki, vegetarijanski, ateistički, gay... fundamentalizam.

Ono što mene, međutim, strašno iritira i što mi se čini i globalnom i lokalnom prijetnjom jesu ideološke mutacije manjinskih ili lijevo-liberalnih ideologija u fašizam i rasizam. Toga je sve više nakon Jedanaestog septembra. Recimo, onaj holandski plavušan, koji svako malo spaljuje Kuran i zagovara pogrom i progon muslimana iz Europe, istovremeno je ekološki osviješteni gay aktivist i borac za ženska prava. Ta ga mutacija čini smrtonosno opasnim.

Ili trenutna hrvatska premijerka Jadranka Kosor. Proljetos je ishodila zabranu jednoga plakata kojim se reklamira hrvatski turizam, jer da je riječ o uvredljivom prikazivanju ženskoga tijela. Naime, na fotografiji se vidjela polugola stražnjica. I mimo ovog slučaja, ona se deklarira kao borkinja za ženska prava, često

---

o tome govori i zauzima stavove bliske ljevici, u čemu dobiva bezuvjetnu podršku raznih ženskih i feminističkih grupa i udruženja, čije čelnice nemaju baš nikakav problem što je u većini drugoga Kosor, kao i stranka kojoj je na čelu, ekstremno desno, i to na tradicionalan hrvatski način ekstremno desno. Recimo, u obaveznoj lektiri za prve razrede srednjih škola, koju svojim potpisom određuje i potvrđuje Kosoričin ministar obrazovanja, nalazi se knjiga ustaškoga doglavnika Mile Budaka.

Ovakve mutacije danas proizvode praktičnu politiku i stvaraju sliku Europe. Došlo je i do paradoksa da lijeve feministkinje na Zapadu često podržavaju zakone što ih donose desne vlade, a koji – kobajagi u ime ženskih prava – zabranjuju burku, čador, hidžab ili zar, i postepeno stigmatiziraju svu tradicionalnu odjeću arapskih žena. Šta je po ženska prava opasnije: marama ili ideologija u ime koje se marama zabranjuje? Ja mislim da je opasnija ideologija, i jesam li onda muška šovinistička svinja? Ili sam islamski fundamentalist? Uostalom, nije li bizarno kada se istovremeno zalažeš i protiv ženske golotinje i protiv ženske pre-odjevenosti?

Bojim se da moramo biti kraći, jer ćemo prebrzo popuniti prostor koji nam je zadat!

Živio!

M

Da, dragi Miljenko, trebalo bi da budemo kraći. Što se hidžaba tiče, ne znam da li ti je poznato, ali ja sam se – pola u šali, pola ozbiljno – zalagao za to da ih i muškarci nose. Izlagati lice pogledima nepoznatih i nedobronamernih krajnje je neprijatna i štetna stvar. Konačno, mislim da bez hidžaba obaveznog za sve istinska demokratija uopšte nije moguća. Ako smo svi pokriveni – svi smo jednaki. Naravno, ne mislim na jednakost u komunističkom i nacionalističkom smislu u kojima smo svi jednaki

kao kvantumi. Mislim na jednakost pred javnošću. Zaista sam svim srcem na strani muslimanskih žena i devojaka na Zapadu koje se pokrivaju. Tamo, u Evropi, zabrane hidžaba pravdaju bezbednosnim razlozima. Tobože: otežana je identifikacija, a teroristi bi mogli da se preruše u babe. To su gluposti. Ili, da se vratimo temi – demokratski fundamentalizam. U čemu je razlika između imperativa da svi idemo otkrivenih lica i imperativa da se svi pokrивamo? Rekoh ti već; kuda god da pogledaš, svugde nailaziš na fundamentalizam. Može biti da mi se to samo čini, ali imam utisak da se ceo svet pretvara u totalitarnu palanku. U koju god zemlju da kročiš – svuda se oseća neka teskoba. Na svakom koraku zabrane, ograničenja, upozorenja; bezbednost je prerasla u religiju. A opet – nikada u istoriji nije bilo manje bezbednosti.

Seti se samo bivše Jugoslavije i one nesnosne odbrambene psihoze, one paranoje da su svuda oko nas uhode i da smrtna opasnost pretila kako sa zapada tako i sa istoka. I šta? Opasnost je došla iznutra i iznutra je izbio rat koji je odneo isto toliko žrtava i doneo verovatno isto toliko razaranja kao da su nas združeno napali i Amerika i SSSR. Imam utisak da bi se nekih 70 procenata savremenih ljudi doslovno raspalo da ne nalazi utočište u nekom fundamentalizmu kao spoljašnjem skeletu. Kada više nema snage, onda se javljaju ideologije koje veličaju snagu. Kada nema vaspitanja i uljudnosti, eto ti doktrina političke koretnosti. Kada ljudi ne vrede ni pet para, eto ti nacionalističkih sanjarija i apoteoza plemena. Računica je jasna: ako je moj narod, narod vitezova, poštenjačina i velikana, onda sam i ja kao njegov deo – isti takav. Vladajuća konfuzija – u kojoj se mešaju „leve“ i „desne“ ideje – nije ništa neočekivano. Čak su je i vrači iz amazonskih plemena predvideli u XIX veku. Ali o tome – u sledećem odgovoru.

Pozdrav,

Bas

Vidi, Basara dragi, otpočetka imam potrebu da objasnim zašto te uporno, mimo bontona i epistolarnih običaja – zovem po prezimenu, premda ti mene zoveš po imenu. Razlog je stilske, skoro pa pjesničke naravi: prezime ti intimnije zvuči od imena. Tu si sličan Krleži. I on je bio dragi Krleža. Čisto sumnjam da mu se itko usudio obratiti sa – dragi Miroslave. Inače, u Beogradu obično noćivam u *Majesticu* – ne iz fetišističkih razloga, iako ni ti nisu isključeni – i svaki put kad prolazim kroz hotelski restoran sjetim se kako sam negdje pročitao da je Krleža na tom mjestu obično objedovao ćurku na podvarku...

Spomenuo si bezbjednosni fundamentalizam. (Puno tačnije zvuči po srpski – bezbjednosni fundamentalizam, nego po hrvatski – sigurnosni fundamentalizam. Kao da se riječ sigurnost više tiče sigurnosnog pojasa u automobilu, nego G. W. Busha.) I podsjetio si me na moje služenje JNA, na Lastovu 1985. Tih godina otok je bio sav zarastao u marihuanu, nije se više ni znalo da li ju netko sadi ili već buja sama od sebe, pa je, iz bezbjednosnih razloga, odlučeno da vojska krene u akciju i počupa biljke. Ali kako to reći naivnim regrutima i sačuvati vojnu tajnu? Postrojili su nas ispred kasarne, pred nas je istupio stariji vodnik kojeg ranije nisam viđao, s ogromnom, netom iščupanom stabljikom. „Znate li šta je ovo?“, pitao je. Naravno, svi smo šutjeli. „Ovo je biljka koja potkopava ostrvo“, nastavio je obodren našim neznanjem, „za godinu ili dvije njezino bi korijenje postalo toliko snažno da bi se Lastovo survalo u more i tako bi pala najisturenija obrambena tvrđava naše domovine Jugoslavije.“ I još je napomenuo da su sjeme, noću iz aviona, bacali pripadnici Nato pakta.

Gledao sam lica oko sebe i premro sam od straha kada sam shvatio da smo, možda, samo nas dvojica-trojica shvaćali kakve ludorije taj čovjek govori. Ostali su vjerovali. Poslije smo svi zajedno čupali marihuanu. Jedni, uvjereni da brane domovinu i tekovine revolucije, a drugi da slučajno netko ne pomisli da imaju nešto protiv tih tekovina. Mislim da se Amerikanci, zajedno s većim dijelom zapadnoga svijeta, ponašaju poput regruta JNA na Lastovu 1985.

Pozdravljam te!

m

Dragi Miljenko, gotovo svi me zovu Basara. Em kraće, em zvučnije. Odavno sam se na to navikao. Da me neko sa druge strane ulice pozove „Svetislave“, verovatno ne bih obratio pažnju. Radoslave, Stanislave, Svetislave, Miroslove i ostale „slave“ niko ne zove po imenu. Obično im se obraćaju nadimcima, ali kada si već pomenuo Krležu, malo je nezamislivo da bi se njemu moglo obratiti: „Mišo!“ I Kiša su, recimo, iako ima baš zgodno ime, zvali – Kiš. Sa druge strane, čika Jovu Zmaja nije moguće zvati „Jovanović“. Mnogo ih ima.

A JNA – dobro je što si me podsetio na nju. Bila je čudna ustanova ta vojska koja je zapravo bila naoružana politička partija. Nije da se tamo nije obučavalo, puzalo i pucalo, ali sve nešto mislim da je to u JNA bila sporedna delatnost. U moje vreme – ja sam u vojsci bio u periodu 1975–1976. – vladala je prava opsesija obaveznim gledanjem TV Dnevnika. U pola osam uveče četa se nagura u učionicu (tako su to zvali) a dežurni pomno prati da li svi pažljivo gledaju vesti. Evo i jednog kuroziteta, nisam o tome nikada ranije govorio: ja sam, naime, u vojsci od duga vremena propisao. Kupio svesku i počeo da pišem neke priče. Ništa od toga sasvim opravdano nikada nije

---

objavljeno. Elem, jednoga jutra ulazi u spavaonicu komandir čete, poručnik Živanović Slavoljub, u pratnji jednog desetara i jednog vojnika i zahteva da pred komisijom otvorim kasetu i predam svesku. Cinkaroš me video kako piskaram i javio gde treba. Predam ja poručniku svesku. Posle nekoliko dana, zovu me na raport. Živanović pročitao priče, laknulo mu valjda na duši što nisam špijun i na kraju me pohvali. Lepo je to što radim. I u tom stilu...

Bilo je to mirno vreme i u svetu, nigde rata osim u Vijetnamu, pa sam JNA doživljavao više kao socijalističku vaspitnu ustanovu nego kao oružanu silu. Ali da vidiš, još onda je bilo nekih secesionističkih eksperimenata. Neki Slovenci izdvojili svojih sedam-osam pari čizama od glavnine čizmaškog stroja. I poveliki skandal ispao. Vodili ih na saslušanja kod oficira za bezbednost, ali na kraju niko nije kažnjen. Da sve bude interesantnije – i ja sam bio secesionista. Čizme sam držao u kaseti. Nisam baš voleo da im uterujem visoki sjaj, a dežurni oficiri su prljave čizme bacali u dvorište sa drugog sprata. I da vidiš: to je funkcionisalo. Držao sam ih do kraja vojske podaleko od radoznalih očiju.

Živo me interesuje kakve su komande i terminologija sada u hrvatskoj vojsci. Ako znaš šta o tome, napiši koju reč.

Pozdrav,

Bas

Dragi Basara!

Terminologija Hrvatske vojske, ako to nije vojna tajna, danas silno podsjeća na jezik i vojno nazivlje iz Krležinih domobrantskih novela. Recimo, naredba „mir-no“ prepravljena je u „po-zor“, dok je major postao bojničnik, a kapetan satnik. Stvar je u međuvremenu, nakon radikalnih devedesetih, retardirala i

smekšala se, pa je nakon Tuđmanove smrti izblijedjela fascinacija pavelićevskim outfitom i rječnikom, a vojnička se tradicija od vremena Drugog svjetskog rata preselila u vrijeme Prvoga svjetskog rata. U tome ima i neke paradoksalne logike: kao što su hrvatski domobrani nekada bili topovsko meso ili ponos (zavisi od tačke gledišta) velike carske i kraljevske armije kojom se zapovijedalo iz Beča i Pešte, tako su danas, u Afganistanu recimo, isto topovsko meso ili ponos nadarmije kojom se komanduje iz Washingtona ili Bruxellesa.

Iskustvo služenja vojske, u svakom pogledu besmisleno i beskorisno, današnjim se generacijama više nikako ne može predočiti. JNA je, s jedne strane, zaista bila bizarna ideološko-politička institucija, koja je mlade ljude obučavala u gledanju televizijskog dnevnika, ali čudan je, zapravo neobjašnjiv, bio taj svakodnevni postupak odgoja i preodgoja, čudni su bili njegovi motivi i načini na koje se provodio. Zanimljivo je da o tom preodgajanju, zapravo, nitko nikada nije pisao – osim, pomalo, i iz sporedne perspektive, Vitomil Zupan. Služenje JNA doživio sam kao spoj zatvora i ludnice. Do danas nisam uspio shvatiti zašto su nam to radili.

Imam dvije dubinske frustracije i opsesivne noćne more, koje me prate i danas. Prva: sanjam da je kraj školske godine, sutra se zaključuju ocjene, a ja imam devet jedinica iz matematike. I druga: sanjam da bih se sutra trebao skinuti iz vojske, ali ne mogu razdužiti opremu, jer su mi sve pokrali iz kasete.

Kao da mi se ništa strašnije u životu nije dogodilo.

Večeras se igra Liga prvaka. To je za mene uvijek svečani dan, premda već odavno nema onih za koje bih navijao...

Pozdrav!

m

Dragi Miljenko,

Stvar je, što se tiče JNA, sasvim jasna: cilj obuke je bio proizvodnja što većeg broja kretena. Kad se danas osvrnemo oko sebe, vidimo da je obuka bila uspešna. Nije doduše samo JNA radila na poslu kretenizacije; ceo sistem je bio podređen tom cilju. Od obdaništa pa do univerziteta. Paradoksalno, plodovi komunističke kretenizacije su u bivšem SFRJotu sazreli tek kada je komunizam pao. Ni Milošević ni Tuđman, ma koliko prihvatili nacionalističku priču, nikada nisu iskoračili iz komunističkog miljea. Kada sam prvi put video Tuđmana u uniformi, prsnuo sam u smeh: izgledalo je kao da je čovek ukrao Titovu uniformu. Ako dobro pamtim, kravata mu je bila u dezenu šahovnice. A kod nas, u Srbiji, vojska se takođe vratila u krležijansko doba. Na večne uniforme JNA prišili su kičaste replike znamenja i oznaka nekadašnje srpske vojske. Čudi me da nisu vratili konjicu.

Ja bih, međutim, baš voleo da kao običan redov provedem po mesec dana u slovenačkoj, hrvatskoj, makedonskoj i crnogorskoj vojsci. Čisto da vidim kako stvari stoje. U JNA sam, naime, otišao jako mlad, pa mi dril nije teško padao, a neke su me stvari bogme i zasmejavale. Svako mesto i svaka situacija ima svoju humornu stranu, samo je treba otkriti. Sećaš li se fame o „karakteristikama“. To je ona priča: ako ne budeš dobar vojnik, komandir će ti napisati lošu „karakteristiku“, pa kad izađeš nećeš moći da se zaposliš i slične budalaštine. Kako još onda nisam ni pomislio da se zapošljam u „udruženom radu“ – iako nisam znao šta ću raditi u životu – baš me je bolelo uvo za karakteristike. Da ne ispadne da sam bio disident i prorok: u to sam vreme mislio da je SFRJ večna tvorevina. Pokvarenjaštvo, ulizištvo, beskičmenjaštvo, kičeraž i prostakluk bili su postigli visok stepen stabilnosti. Patrioti svih patrija ne bi trebalo da se zavaravaju: da nije došlo do geopolitičkih promena i sloma SSSR-a, još bismo mi svi, od Vardara pa do Triglava, bili u Kozaračkom kolu.

Idem tako daleko da tvrdim da se, osim fragmentacije, ništa nije promenilo. Ne računajući, naravno, ikonografiju i vojnu terminologiju. Matrice su ostale potpuno iste.

Pozdrav,

B.

Dragi Basara!

U filmu Gorana Markovića *Tito i ja* ima jedna ljupka scena, koja me razgali kad god na nju pomislim. To je ono kad učiteljica pred razredom svečano najavljuje konkurs za najbolji učenički rad o drugu Titu, pa kaže da će u žiriju biti najpoznatiji dječji pisci, i nabroji Miru Alečković i Dobricu Ćosića. Šta je tako neodoljivo u tom gegu? To što Dobrica Ćosić nikada nije pisao knjige za djecu, pa onda i ne može biti dječji pisac? Ne, neće biti da je to. Ni Oskar Davičo, recimo, ili Mihailo Lalić i Jure Kaštelan nisu pisali za djecu, ali ne bi bilo smiješno da ih je učiteljica stavila u istu rečenicu s Mirom Alečković. Oni, sva trojica, kao ni većina drugih, genijalnih i prosječnih, dobrih i loših pisaca, nisu bili tako smrtno ozbiljni i tako odrasli da ne bi mogli biti dječji pisci. Reklo bi se da samo stjecajem okolnosti nisu pisali za djecu (premda ne znam jesu li Davičova *Detinjstva* i za djecu...), dok je Ćosić oduvijek i sasvim načelno odrastao i ozbiljan da ozbiljniji ne može biti. Tako odrastao da je smiješno kada ga se nazove dječjim piscem.

U našim provincijskim prilikama, prije pedeset, i prije stotinu godina, kao i dan-danas, važno je bilo ne odrasti do kraja i ne uozbiljiti se sasvim. Ali pritom ostati odgovoran prema onome što pišeš i prema društvu u kojem živiš. Kada o tome govorim, imam potrebu da dodam i ovo: nas dvojica, i svi naši naraštaji, živjeli smo u vrijeme kada se književnošću materinjeg jezika smatrala svaka ona književnost koju lingvistički i

---

kulturološki razumijevamo kao svoju. Nakon što su se države u ratu razdvojile, trebalo bi biti drukčije. Znači, jednoga jutra trebali smo se probuditi sa sviješću da su nam neki naši pisci, dobri ili loši, postali strani. A to, brate, ne ide. Zato meni i taj Dobrica Ćosić, preodrasli i preozbiljni, kojeg nikada volio nisam, ne može biti strani pisac, niti mi Markovićeva šala može biti strana i nerazumljiva. Odnosi se to na književnost, ali i na koješta drugo. Zanima me kako će nekim novim generacijama, počevši od rođenih 1991. i sljedećih godina, sve to izgledati. Hoće li njima sve ovo o čemu mi govorimo biti inostranstvo?

Pozdrav!

m

Ne znam kako će na celu tu stvar gledati generacije rođene posle 1991, ali ja takođe hrvatske, bosanske i crnogorske pisce ni u snu ne smatram „stranim“. Moguće je da je to posledica socijalističkog drila, ali pre će biti da se radi o istovetnosti jezika. Meni je Krleža, recimo, zanimljiv na prvom mestu zato što osvetljava jednu njegovu, za nas u Srbiji, egzotičnu oblast. Jednu jezičku realnost koja, kako vidim, nestaje i u modernom hrvatskom. To bi bio realizam u književnosti, a ne prepričavanje realnih događaja ili izmišljanje zapleta koji bi se mogli uklopiti u realnost. Sve i da nisam znao ko si i odakle si, čitajući *Rabiju i sedam meleka* sigurno bih znao da si iz Sarajeva, ne zato što pominješ meleke i Rabije, nego zato što pišeš jezikom kojim su pisali Andrić, Samokovlija i Selimović. Budući da mene ovdašnji establišment smatra ekstremistom – i to s razlogom – mogu sebi dozvoliti luksuz da kažem: nema nikakve realnosti izvan jezika. Jevreji su, uveren sam u to, uspeli da opstanu i da prežive sve nepogode samo zahvaljujući sakralnoj brizi o hebrejskom jeziku.

A naša bih balkanska posrtanja u tom smislu pripisao stravičnoj nebrizi za jezik. Ili pre: naopakoj brizi. Nema ovde generacije u kojoj se ne pojavljuju jezički reformatori i kovači novih reči. Pravopisi nikako da se ustale. Evo, uzmimo ovdašnjeg lingvističko-političkog kumira, Vuka Karadžića. Čovek izbaci drevne i lepe slovenske reči zato što mu nisu zvučale dovoljno „narodno“, a ostavi more turcizama. Nisam ja ni za to da se svi turcizmi počiste. Za mnoge i nema odgovarajuće zamene. Neka mi kažu da sam paranoik: današnji preovladavajući populizam i prostakluk povezujem sa Vukovom rabotom.

Nisam obratio pažnju na detalj sa Ćosićem dečijim piscem kada sam gledao film. Promaklo mi. Ili mi nije zvučalo čudno. I ja sam u *Mongolskom bedekeru* potpuno nehотиčno Ćopićevu knjigu *Orlovi rano lete*, fiktivno prevedenu na mongolski, pripisao Ćosiću. Cenjeni publikum je mislio da mu „spuštam“, ali nije tu bilo namere. Kasnije sam mu štošta spuštao s namerom.

Konačno, Ćosić i jeste dečiji pisac za odrasle. Za one koji nikada neće odrasti i koji mogu da postoje isključivo kao izdanci kolektiva.

Bas

Možda i iza toga leži neka predrasuda iz koje bi se mogao iscijediti kakav šovinizam ili fundamentalizam, ali ja sam oduvijek najviše polagao na generacijske razlike. A ti si, Basara dragi, nekada bio puno stariji od mene. U međuvremenu su se naša doba približila, obojica smo, iz nečije treće perspektive, skoro podjednako matori, ali tu nekadašnju razliku spominjem ti samo da bih ti rekao kako sam pripadao onoj postpankerskoj generaciji koja je krajem osamdesetih bila zalučena *Famom o biciklistima*. Pretpostavljam da već postaješ nervozan kada ti se spominje ta knjiga, ali za nas je biciklistička mistifikacija bila

---

zaista formativno važna. Tako da mi je do danas ostalo da na svaki spomen biciklista, biciklističkih staza i ekološke ispravnosti bicikliranja najprije pomislim na tvoj roman.

U vrijeme njegova izlaska, Ljubljana je bila jedini veliki jugoslavenski grad s obilježenim biciklističkim stazama. Iz moje perspektive, to je činilo najveću razliku u odnosu na sve druge naše gradove. Samoupravni socijalizam bio je automobilistički sistem, biciklisti su bili nekakav višak. Činilo se da su naše ceste, drumovi, avenije i skverovi odveć uski da bi se na njima prosjekle biciklističke staze. U to vrijeme volio sam bicikle, u njima nisam vidio ništa loše.

Danas živim u gradu koji je, od prije nekoliko godina, totalno premrežen crvenim, dvosmjernim velosipedskim prometnicama. Postoje i dani u godini kada se u samom centru zabranjuje automobilski promet, a ljudi se na sve načine uvjeravaju i nagovaraju na to da biciklom odlaze tamo i ovamo. Zrak je zagađen, automobilistički krvotoci su zakrčeni holesterolom, jer se automobilisti nedovoljno kreću, a ukupna nacionalna privreda pati jer ljudi boluju od kardiovaskularnih bolesti, jer nedovoljno pješače i ne idu na posao biciklom. Sve u svemu, u interesu kapitalizma je da se svi više vozimo na biciklima. I da svi postanemo marljivi i poslušni kao Kinezi. (Uzgređ, užasava me današnja Kina, jer je ta zemlja živi dokaz kako kapitalizam ne zahtjeva nužno demokraciju i relativnu građansku slobodu, nego sjajno uspijeva i u uslovima najmračnijeg totalitarizma.)

U automobilističko vrijeme socijalističkog samoupravljanja, bio sam sklon bicikliranju i zavidio sam Slovencima. U biciklističko vrijeme ekološki osviještenog kapitalizma, potpuno sam na strani automobila i vrlo rado udišem dim koji ispuštaju. Iako ti nije bila namjera da išta pišeš o tome, *Fama o biciklistima* danas je u određenom smislu rekontekstualizirana.

Živio!

m

Kad smo već kod fame, bilo je u njoj još (slučajnih) anticipacija. Sećaš li se one ludnice za dvadeset miliona duševnih bolesnika u kojoj se ludilo leči povlađivanjem ludilu. Pa tako: ko hoće da bude Napoleon dobije trorogi šešir i maršalsku palicu. Otrprilike deset godina posle izlaska *Fame*, ludnica je počela da radi punom parom. Sada se sva krivica svaljuje na stečajne upravnike, Miloševića i Tuđmana, ali ne bih ja abolirao ni pacijente, to jest građane. Ta dvojica opakih momaka svoj uspon duguju masovnom opadanju svih kriterijuma među populacijom. Jer vidi: sigurno je da se u Švedskoj može naći određen broj „šešeljojdnih“ tipova koji bulazne o „švedstvu“ i maštaju o ponovnom osvajanju Norveške. Ali takvi su tamo ili na krajnjoj margini ili u ludnici. Jednostavno, u koliko-toliko zdravom društvu utemeljenom na zakonu i moralu sumanutе ideje nemaju prođu. Evropska društva su uglavnom savladala nacionalizam. Zato im i ide dobro. Temeljiti naciju na naciji isto je što i onaj Minhauzenov pokušaj da se izvuče iz vode povlačenjem sopstvenog perćina. U jednom momentu u Evropi se uvidelo da ta lažna religija, apsolutizujući relativno, ukida razlikovanje između dobra i zla, između ispravnog i pogrešnog. Sve se utapa u pripadnost naciji. A u takvom ambijentu kolo vode najgori.

Rekao bih da je to posledica neimanja ličnog identiteta. SFRJ, to smo već apsolvirali, nije pogodovala razvijanju samostalnih, odraslih i odgovornih ličnosti. Nacionalizam iz devedesetih bio je dar sa neba za propalice svih boja. Stvar se malo upristojila, ali još se mi nismo izvukli iz te kaljuge. Iz koje niču svakakvi apsurdi. Ovde još uvek ima zabrinjavajući broj onih koji su čvrsto uvereni da je Gospod Bog po nacionalnosti Srbin, a u Zagrebu sam pre dve-tri godine (sreli smo se tada u nekom pasažu) na Jelačića placu video štand sa ružama na kome je

---

pisalo: „Hrvatsko cvijeće“. Naoko je to nevažno, ali nije. Jer su „hrvatsko cvijeće“ i „srpska salata“ dominantan način razmišljanja i među političkom elitom. Kad nema rata, to ume da bude komično. Naš, recimo, ministar spoljni, Jeremić, harvardski đak i uglađen momak, motivisan srpskom salatam, pardon idejom, ode u Banju Luku i na bini cupka sa jednom kafanskom pevačicom i jednim bosanskim đilkošem. Šta misli šta će u tom grupnjaku preovladati: duh Harvarda ili zloduhi Ibarske magistrale i balkanske krčme?

A tušta je i tma takvih i mnogo gorih spojeva.

B.

Da, naravno, narodi su itekako odgovorni. A vođe su, u svim našim slučajevima, bili izraz narodnoga bića. I kada bi se govorilo, kao što se i danas u Hrvatskoj počesto govori, kako je Tuđman otac nacije, onda je to u najvećoj mjeri istina. Možda baš nije otac, ali je nekakav ujak, stričević, ili najvjerojatnije tetka. U svakom slučaju, golema većina pripadnika ovoga naroda u rodbinskoj je vezi s Franjom Tuđmanom (a tko je s njime rod, nemojmo se lagati i nadlagivati, rod je i s Antom Pavelićem). On je izraz onoga najgoreg i najprljavijeg što su Hrvati i katolici na ovim prostorima u svojoj povijesti bili. Naglašavam – onoga najgoreg. U srpskome slučaju stvar je, čini mi se, neznatno kompleksnija: ono što je Hrvatima jedan Tuđman, to bi Srbima bio nekakav mutant ili kalem Miloševića, Šešelja, Ratka Mladića i još ponekoga. Onaj najgori zajednički nazivnik goleme većine Srba.

Ali ja zaista sve ovo vrijeme vjerujem kako u tim narodima, u toj rulji, u tom ljudskom čoporu, nema ničega čega nema u, recimo, Talijanima, Madžarima, Francuzima. Oni nisu od njih gori ni kao pojedinci, ni kao društvena zajednica, a ne vjerujem

ni da su hrvatska provincija ili srpska palanka drukčije od austrijske ili američke provincije. Kada piše Thomas Bernhard, on kao da piše o Hrvatskoj. Prepoznam iste tipove, skoro da ih znam u dušu, u matični broj u ličnoj karti.

Problem je, međutim, u tome što se Srbi i Hrvati, što zahvaljujući međunarodnim prilikama, ali više zahvaljujući vlastitim društvenim okolnostima, u proteklih stotinu godina tako često svedu na svoj negativni zajednički nazivnik, na ono najgore što nose u sebi i svome socijalnom i kulturnom iskustvu. Jer, kao što je Tuđman izraz svega što je loše u ovom ovdje svijetu, i što je po tome rođena tetka većini Hrvata, tako u njima mora postojati, i mi znamo da postoji, pozitivna društvena i kulturna supstanca. Dok se drugi narodi, mimo ekstremnih historijskih situacija, svode na pozitivne zajedničke nazivnike, naši se prečesto svedu na negativne nazivnike. To je srpskohrvatska matematika.

U međuvremenu Srbi i Hrvati su se razdvojili u odvojene države, ali njihov unutrašnji problem, unutrašnji problem svih njihovih društvenih zajednica, nije riješen. Taj problem neprestanog svođena na zlo i najgore u sebi može biti riješen samo ako se vratimo na početak. Tuđman i tuđmanizam više neće biti mogući onda kada Drugi, a to su u hrvatskome slučaju pretežno Srbi, i to hrvatski Srbi, budu doživljeni kao oni kojima smo činili zlo i nepravdu. Srpski slučaj je, opet, kompleksniji, jer su za Srbe Drugi, osim Hrvata, još i Bošnjaci (u ovom slučaju tačnije bi bilo reći – bosanski muslimani), te naročito Albanci. Ali princip je u oba slučaja isti. Samo nas Drugi mogu spasiti, inače nam spasa nema.

Čuvaj se!

m

Uprkos tome što veliki deo odgovornosti za uspon operet-skih (zbog toga nimalo manje zlokobnih) tirana prebacujem na narode, slažem se sa tobom da ni Srbi ni Hrvati nisu po prirodi ništa opakiji od Italijana ili Holanđana, recimo. Tačno si primetio: ovde sve ide naruku najgorim ljudskim porivima. Politički sistemi i u Srba i u Hrvata – ne mislim pritom, naravno, na formalno-pravni sistem, to je dimna zavesa – zasnovani su na etatizaciji smrtnih grehova. Ima tu još jedna nastrana stvar: odnos između građana i države ovde nije utemeljen na pravima i obavezama nego na emocijama. Ovde si lojalan građanin ako voliš državu. A još si lojalniji ako obožavaš vođu. Tu već počinje krivica političkih elita. Njima taj perverzni ljubavni odnos u potpunosti odgovara. Jer vidi: slab si prema onome koga voliš. Opraštaš mu mnogo toga. Pa ima li boljeg azila za neodgovornost i pokvarenjaštvo. Ljubav je toliko slepa da, recimo, ovde u Srbiji još uvek ima zabrinjavajući broj onih koji su uvereni da je Milošević bio blag i mudar vladar, borac protiv imperijalizma, iako je svima dostupno more činjenica iz kojih se jasno vidi ko je bio taj čovek i kakva je sve zla radio.

Ni kulturne elite ne bi trebalo izuzeti od odgovornosti. Pogotovo ne naše kolege, pisce. Jedan njihov deo, u stvari. Oni su ti koji – u nedostatku dara i veštine – nalaze pribežište u konstruisanju nacionalnih mitomanija. Oni su ti koji u javnost neprestano upumpavaju seme balkanskog zla ponavljajući do mučnine teze da smo „mi dobri, gostoljubivi i pravoverni, a da sa druge strane reke žive zli, sebični i jeretički molosi koji nas vekovima kolju i nastoje da nas unište“.

Treba ponovo prelistati istoriju i uveriti se da pre pojava nacionalromantičarske „književnosti“ ovde nije bilo masovnih pokolja. U drugoj polovini XIX veka počele su se štampati kupusare koje su veličale slavnu nacionalnu prošlost i bacale drvlje i kamenje na Turke i katolike. Političari su samo kanalisali već postojeću negativnu energiju. Tako se nauka istorije, mada ja ne

mislim da je to nauka i kada daje najbolje od sebe, pretvorila u državnu ideologiju. I to me podseti na jednu zanimljivu stvar. Istorije Egipta bavile su se isključivo ciklusima Nila, dinastičkim sitnicama i nabranjanjem ritualnih obreda. Bune, ratovi i nemiri uopšte nisu pominjani. Bili su dovoljno pametni da prećutkuju zlo. I zato su trajali hiljadama godina.

Bas

Da, naravno, u pravu si: do polovice devetnaestog stoljeća nije bilo platforme za mržnju. Ona je nastala kad i balkanski nacionalizmi. A oni su, kao i svi drugi nacionalizmi, stariji od nacije. Ljudi to ne žele znati, ili se plaše o tome i misliti, ali nacionalizam je bio prvi, a tek iz njega je nastala nacija. Da nije bilo onih koji su drukčiji od nas, isповijedaju drugu vjeru, a pritom su nam još i okupatori, da nije bilo naše mržnje prema njima – koja se posve legitimno naziva i vjekovnom borbom protiv okupatora i stranih zavojevača – ne bi bilo ni naših nacija. A vjerojatno ni većine drugih nacija (neću ipak reći – svih) .

Pedesetak godina nakon što je formirana platforma za mržnju, a s njom i skica naših današnjih društveno-kolektivnih identiteta, počeli su prvi sukobi, da bi se ozbiljna krv između Srba i Hrvata krenula prolijevati s formiranjem prve zajedničke države. Pazi, Basara, riječ je o klanju koje traje ni punih stotinu godina. Dakle, tek jedan nešto duži ljudski vijek. Zašto mi je to važno? Zato što je jedna od bitnih konstituenti hrvatskoga nacionalizma mit o višestoljetnom neprijateljstvu Srba i Hrvata. Cjelokupna povijest koja je nastupila nakon raskola na istočnu i zapadnu crkvu, tumači se u tom ključu kao povijest klanja Srba i Hrvata, pri čemu su, naravno, Srbi klali, a Hrvati bili klani. Sva hrvatska nacionalistička historiografija prilagođena je aksiomatskoj postavci da su kroz to vrijeme Hrvati bili antemurale

---

christianitatis, dok su Srbi bili gvozdena pesnica svih Barbara s istoka. Kada bi bilo načina da ih se uvjeri – a tog načina nema, stotinu puta sam se uvjerio – kako je klanje Srba i Hrvata dvadesetovjekovna izmišljotina, kao televizor, vešmašina ili četka za zahodsku školjku – njihova bi mržnja izgubila svoje pogonsko gorivo. Bespovratno bi im splasnula erekcija.

Ono o čemu mi govorimo novo je i plitko. Zato si u pravu kada insistiraš na razbojničkom, kokošarskom karakteru ovih nacionalizama. Ali ja nisam posve siguran da oni svoje pličine ili plitkosti nisu svjesni. Naročito Hrvati. Recimo, ovdje je među učevnom bagrom, piscima lokalnim, a naročito nezamjerajućim postmodernistima, već neko vrijeme u modi Thomas Bernhard, pisac kojeg i sam jako volim, pa me ova moda tim više nervira. Naime, taj ološ lažljivi čita Bernharda i orgazmira nad njegovim obračunom s Austrijom i austrijanstvom, dok Salzburg pri svakom spomenu Mozartova grada svodi na spoj katolicizma i nacionalsocijalizma, pri čemu katkad nije siguran što je od to dvoje gore. Ali u isto vrijeme kada se netko, evo naprimjer ja, odvaži primijetiti kako je hrvatska provincija ponešto strašnija od austrijske, dok je Zagreb u svakome pogledu inferioran Saltzburgu, a hrvatsko je katolištvo danas puno bliže 1941. nego austrijsko, sve te zagrebačke bernhardovce spopadne napad patriotizma, preko čela im iskoči žila seruša, pa bi domaćim izdajnicima jebali majku majčinu.

Thomas Bernhard je njima, dakle, samo stilizirana figura jednoga mjesnog socio-kulturnoga ceremonijala, a ne pisac koji je, možda, pisao i o njima samima i njihovome gradu. Zato mi se katkad učini da oni u dubini duše znaju kakva su govna, ali im je sasvim ugodno u njihovome smradu. Ti umiveni, ceremonijalizirani i sekularizirani katolici i Hrvatići meni teže na želudac padnu od seoskih ustaških replikanata i kabadahija sa zaslugama iz prethodnoga rata.

m.